klasicismus, Jean Auguste Dominique Ingres: *Turecká lázeň* (1862). Paříž, Louvre

klasicismus, interiér klasicistního zámku Kozel (konec 18. st.)

klas (*spica*), jednoduché hroznovité květenství, jehož květy sedí jednotlivě na společném tenkém stonku; neodborníky bývá leckdy zaměňován za latu.

klasicismus, **1.** *teorie umění* obecně označován jako klasický každý sloh v době svého vrcholného projevu (např. klasická gotika) v protikladu k raným počátkům a pozdním formám. Přesně vzato se k. rozumí směry, které se opírají o klasickou antiku jako o svůj vzor a chtějí znovu zavést ideály jasné síly, přísnosti a klidu. V evropském umění: a) směr vycházející z Itálie (jeho tvůrce A. Palladio); v 16., 17. a 18. st. ovládl především Francii (Ch. Perrault) a Anglii (I. Jones); v českých zemích navázal na Palladia ještě za jeho života B. Wolmut (Míčovna na Pražském hradě, 1567–69) a F. Caratti (Černínský palác v Praze na Hradčanech, od 1608); b) styl, vládnoucí po roce 1750 jako reakce na vzrušené barokní tvary, předpokládal hist. vzdělání, byl připraven archeologickými objevy a teoretickými spisy (J. J. Winckelmann, Lessing, Caylus, J. Stuart, N. Revett aj.). Nejvýrazněji a nejplodněji se projevily ušlechtilé, jednoduché klasicistní formy v architektuře a v sochařství: Gilly, Schinkel v Berlíně; Klenze v Mnichově; Soufflot a Vignon ve Francii; bratři Adam, Chambers, Soane, Smirke v Anglii; Ch. F. Hansen a Th. E. Hansen v Kodani; **2.** *výv. umění* a) sochařství, vůdčí umělecký duch doby, příklad a vzor z bílých ant. mramorů (Apollon z Belvederu, Venuše Medicejská atd.). V oblibě edikulový náhrobek, pomník, portrétní busty. Odtud je odvozován obecně platný figurální ideál krásy, uzavřeného obrysu. Uznávaní portrétisté: A. Canova, P. J. D. D'Angers, Houdon, Hanse (Dán.), Schadow a Ch. D. Rauch. Českou školu zastupuje řada náhrobků, zejm. od V. Prachnera; b) v malířství se odrazil způsob výuky na akademiích, vrcholem řím. škola, vedená R. Mengsem. Jednoduchost, přehlednost. J. L. David, A. D. Ingres. České klasicistní malířství, spjaté s osvícenstvím a nár. obrozením, přineslo hodnoty v historické ikonografii, portrétu (A. Machek, František Horčička), v antikizující ideální krajinomalbě (Antonín Mánes) a velice rozšířené topografické grafice (rodina Balzerů).

klasická ekonomie, směr ekonomické teorie v 18.–19. st., jehož zakladatelem byl A. Smith. Další představitelé: T. R. Malthus, J. B. Say, J. S. Mill, W. Petty, D. Ricardo aj. Vychází z učení o přirozených zákonech (J. Lock, D. Hume). Obecným rysem je liberalismus, založený na sledování vlastního zájmu jednotlivce s tržní koordinací individuálních rozhodnutí, která vedou k řádu, prospěšnému všem („neviditelná ruka trhu"). Dále je zdůrazňován význam dělby práce včetně přínosu svobodného mez. obchodu (absolutní výhoda, komparativní výhoda). Součástí k. e. je pracovní teorie hodnoty, v oblasti makroekonomické pak tzv. Sayův zákon trhů, podle kterého je dlouhodobá vysoká nezaměstnanost v zásadě nemožná (Sayův teorém, J. B. Say). Též teorie růstu.

klasická filologie, disciplína věd o antickém starověku, zabývající se studiem starořeckého a lat. jazyka a řecké a římské literatury. Počátky spadají do doby helénismu, kdy se v Alexandrii a na dvorech řec. vládců Makedonie, Sýrie a Pergama shromažďovali učenci různých oborů. Zénodotos (cca 330–260 př. n. l.), první knihovník Ptolemaiovci založené Alexandrijské knihovny, je zakladatelem textologie. Eratosthenés (cca 275–195 př. n. l.) a Kallimachos katalogizovali veškerou literaturu v řeckém jazyce. Práce vrcholila v pol. 2. st. př. n. l. za Aristarcha, zakladatele systematické gramatiky. V té době vznikají první komentáře k textům řec. básníků. Filologickou tradici rozvíjeli Asconius Pedianus (1. st. n. l.), autor nejlepších dochovaných komentářů k řečem Ciceronovým, a Valerius Probus (2. pol. 1. st. n. l.), který se věnoval textové kritice řím. básníků. Jednoho z vrcholů dosáhla řím. filol. za časů Domitianových v díle *O výchově řečnické* (Institutio oratoria) autora M. Fabia Quintiliana. V pol. 4. st. Aelius Donatus sestavil praktickou učebnici gramatiky. Filol. středověku v 9. a 10. st. zachránila dochované lat. texty starověku a raného středověku. Maximus Planúdés (1260 až 1310) přeložil větší počet lat. spisů do řečtiny. Obnovu filol. přinesla v novověku renesance 14.–15. st. Italští humanisté vnímali ant. dědictví převážně z estetického hlediska. Od poč. 16. do pol. 17. st. byli nositeli filologické tradice francouzští učenci. Dávali před estetickými a stylistickými hledisky přednost poznání ant. reality. Nejvýznamnější jsou příslušníci nakladatelské a učenecké rodiny Estienne (Stephanus). Na ně navazuje období anglo-holandské filologické školy od poč. 16. do pol. 18. st. zvláště v osobnostech Erasma Rotterdamského (1466–1536) a R. Bentleye (1662–1742). Na poč. 18. st. přebírá v k. f. vedoucí úlohu Německo. Už dříve vynikli Reuchlin (1455–1522), Melanchton (1497 až 1560) a Winckelmann (1717–68), ale vystoupením A. Wolfa – *Prolegomena ad Homerum* (Úvod k homérským básním) začíná rozvoj k. f. Začaly vznikat velké slovníky, souborné edice a encyklopedie. V reakci na pozitivismus vznikl mezi světovými válkami filosoficky, výchovně a esteticky orientovaný směr k. f. (tzv. třetí humanismus), jehož původcem byl W. Jaegers (1888–1961). V současnosti v k. f. přetrvávají jak pozitivistické, tak antipozitivistické tendence a klasická filol. se soustřeďuje na zkoumání jazykovědných a literárněvědných problémů z moderních hledisek.

klasická moderna, *umění* souhrnný pojem pro rozmanité směry 1. pol. 20. st., které experimentovaly a radikálně se rozešly s konvencemi 19. st., ale mezitím se staly „klasicky" platným uměním počátku 20. st.: futurismus, kubismus, konstruktivismus, abstrakce, expresionismus, fauvismus, surrealismus aj.

klasické lyžování, závodní lyžařské disciplíny zahrnující běh na lyžích, skok na lyžích a závod družstev.

klasifikace, *log.* vyjasnění rozsahu pojmů. Analytická k. postupuje od obecných pojmů k méně obecným, až jedinečným. Syntetická k. postupuje od jedinečných pojmů k obecným. Každá k. zahrnuje klasifikovaný celek, členy k. a základ neboli dělidlo, např. v Mendělejevově periodické soustavě prvků chemický prvek, jednotlivé skupiny prvků a atomovou váhu. Zvl. případy jsou k. pojmů nebo k. věd, které se pokládají za konkrétní logiku (T. G. Masaryk).

klasifikace půd, systematické třídění zeměděl. a lesních půd podle různých hledisek do skupin, např. podle jejich jakosti a vhodnosti k zeměděl. nebo lesnickému využití.

klasika [z lat. *classicus* – nejprednější, nejlepší], **1.** *lit.* pův. jako označení pro kánon vybraných autorů, píšících správně, čistě a uměleckým způsobem; poté k. označovala všechny řeckořímské písemné památky jako nadčasový předobraz pozdější kulturní epochy, ukončené kolem roku 1800 a vystřídané rozmachem jednotlivých národních kultur, v nichž se lit. rozvíjela – zpravidla v úzkém vztahu k antice (humanismus) a v protikladu k baroku, manýrismu a romantickému umění – k vysoce harmonické dokonalosti. Mezi vrcholy patří např. řecká k. Periklovy doby (Aischylos, Euripidés, Sofoklés), římská k. augustovské doby (Ovidius, Horatius, Vergilius), Fr. za Ludvíka XIV. (Corneille, Racine, Molière, La Fontaine), v Něm. výmarská k. Goethovy doby (německá literatura, Goethe, Schiller, Humboldt). – Jako k. mohou být také označena významná umělecká a vědecká díla určité národní literatury vytvořená i zcela neklasickými stylovými prostředky („moderní klasikové"), která jsou přínosem pro kulturu světovou; k. naopak bývá od 20. století ráda neklasicky interpretována (např. v divadle); **2.** *hud.* v užším smyslu označení vídeňské k., období v evr. dějinách hudby asi od 1760 do 1810, vytyčené díly skladatelů Haydna, Mozarta a Beethovena, vyznačujícími se specifickým formálním vývojem. V širším smyslu ohraničení proti hudbě romantismu. – V mediálním okruhu stojí k. v protikladu k populární hudbě.

klastr, *chem.* skupina tří nebo více atomů, z nichž každý je spojen alespoň s dvěma dalšími chemickou vazbou, a je tedy součástí kruhu (cyklu). K. sloučeniny tvoří spojovací článek mezi jednoduchými molekulami a pevnými látkami. V posledních letech je velký zájem o fullereny, k. složené pouze z atomů uhlíku.

klášter [lat. *claustrum* – laikům uzavřené místo], uzavřený soubor budov, sloužící za obydlí a působiště řeholnímu řádu. Jádrem je od středověku velký kostel; k němu přiléhá zpravidla na jižní straně rajský dvůr se studnou, obklopený ambitem (křížová chodba) a budova konventu s kapitulní síní (shromaždištěm řeholníků či řeholnic), refektářem (jídelnou), se skriptoriem, knihovnou, kuchyní, s dormitářem (společnou ložnicí v 1. patře) či jednotlivými celami aj. Celek doplněn zahradami a hosp. budovami. V baroku připojována budova prelatury (sídlo představených) s velkými sály a knihovnou.

Klášterec nad Ohří, m. v severozáp. Čechách na ř. Ohři mezi Krušnými a Doupovskými horami; 16 148 obyv. (2000). Tradiční výroba porcelánu (od 1794) (klášterecký porcelán), prům. stroj., dřevozpracující. Minerální prameny. Renesanční zámek ze 16. st. novogoticky upraven (dnes muz. porcelánu), anglický park. Raně barok. kostel ze 2. pol. 17. st.; bar-

klášter, počátky křesťanského mnišství jsou v Egyptě, Sýrii a Palestině. Od 2. a 3. st. volili věřící muži i ženy život radikálního odříkání a pokání. Žili jako poustevníci nejpřísnější askezí a ustavičnou modlitbou, studiem bible a meditací usilovali o svatost. Často se uchylovali do ústraní jako např. v řeckém klášterním komplexu Meteora, kde byly od 14. st. kláštery budovány na nedostupných příkrých skalách

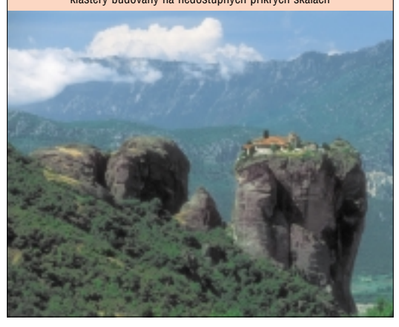

Klatovy, dřevěný interiér barokní lékárny

rok. pivovar z 1723. Město založeno v 1. pol. 14. st. v blízkosti kláštera benediktinů v Postoloprtech.

klášterecký porcelán, výrobky manufaktury v Klášterci nad Ohří v Čechách, zal. 1793, činná dodnes; užitkové nádobí a dekorativní porcelán, od 1840 figurální plastika (často kolorovaný biskvit); největší rozkvět 1848–58 v druhorokokovém pojetí (1851 císařský servis); tvarově oběmňovala předlohy z Vídně a Míšně. Značky: do 1803 značeno K s parožím, pak malovaná TK, od 1830 tlačená.

klášterní školy, s klášterem spojené středověké vzdělávací instituce; existovaly zhruba od 6. do 16. st.; v raném středověku sloužily původně výhradně ke vzdělávání řádového dorostu, později (ve zvláštních odděleních při interních školách řeholníků) i světských kněží a šlechty. V Irsku známy už v 6. st., na kontinentě zakládány při misiích (Reichenau, St. Gallen, Tegernsee, Fulda aj.). Usilovaly o komplexní vzdělání (artes liberales), jehož obsah tvořilo trivium a kvadrium, hlavním vyučovacím jazykem byla latina a převažující formou studia mechanické memorování; byly nejdůležitějším nositelem vzdělání ve středověku; vyučovalo se zde sedmero svobodných umění. S nástupem novověku a s rozmachem světských škol jejich vliv upadal.

Klášterský Antonín, č. básník a překladatel z angličtiny, * 1866, † 1938. 1888 spoluzakladatel družstva Máj; 1910–38 redaktor *Sborníku světové poezie*. Psal milostnou, přírodní a vlasteneckou lyriku: *Živé stíny* (1895), *Zaváto* (1918); knihy veršů pro děti. Překlady především angloamerické poezie; jako první vydal č. překlad Shakespearových *Sonetů* (1923). Autor operních libret (*Dědův odkaz*, hudba V. Novák; *Jánošík*, hudba K. Hába).

klatba (exkomunikace, anatéma), zlořečení, zatracení, prokletí vyslovené církevní autoritou; v kanonickém právu nejpřísnější trest za překročení církevních předpisů. Ve středověku se rozlišovala velká k. (*excommunicatio maior*, *anathema*), jíž byl člověk vyloučen ze společenství věřících, a malá k. (*excommunicatio minor*), kdy postižený nemohl přijímat či udělovat svátosti, zastávat jakýkoli církevní úřad, službu, úkol nebo konat úkony z moci církevní. Původ k. je v praxi starozákonního židovstva, její biblické zdůvodnění v Mt 18,15-17. Podle nového církevního práva zůstává ten, kdo je stižen k. (exkomunikován), pasivním členem církve, je jen odloučen od aktivního společenství věřících. K. může být zrušena.

Klatovy, m. v jihozáp. Čechách ve Švihovské vrchovině; 23 103 obyv. (2000). Průmysl stroj., text., kožedělný, dřevozpracující, potravinářský. Tradiční pěstování květin (karafiáty) už od 1813. Divadlo, muzeum, galerie. Turistické východisko na Šumavu. Gotické opevnění, renesanční radnice s Černou věží. Barokní jezuitský kostel s katakombami, barokní lékárna. Osada založena v pol. 13. st., Přemyslem II. Otakarem povýšena na královské město (kolem 1260). 1419–43 jedno z významných husitských měst. Od 18. st. sídlo stejnojmenného kraje. V 19. st. počátky průmyslu.

klaun, pův. veselá postava v angl. div. hrách (od počátku 16. st.), nyní komická figura v cirkusových, kabaretních, varietních, divadelních nebo filmových představeních, většinou směšně oblečená a nalíčená. Pro jeho hru je charakteristické používání excentriky, buffonády a grotesky.

klaun očkatý (*Amphiprion ocellaris*), typická korálová ryba z řádu ostnoplouvtví, žijící mezi sasankami.

Klaus Karel, č. lékař, gynekolog a porodník, * 1898, † 1969. Prof. na UK v Praze (1934); významný historik lékařství; 1943 zemský primář a ředitel č. části všeobecné nemocnice v Praze; 1946–68 přednosta I. gynekologicko-porodnické kliniky lékařské fakulty UK v Praze. Světovou prioritu především ve studiu biochemie pohlavního cyklu ženy; dále se zabýval infekcemi během porodu a šestinedělí, léčbou eklampsie a atonického krvácení. Dílo: *Porodnické operace* (1937, 3. vydání 1953), *Gynekologie* (1959).

Václav Klaus

Klaus Václav, č. ekonom a politik, * 1941; 1963–70 vědecký pracovník Ekonomického ústavu ČSAV, 1971–86 různé funkce ve Státní bance čs., 1987–89 ved. vědecký pracovník Prognostického ústavu ČSAV. V listopadu 1989 spoluzakladatel Občanského fóra. Od prosince 1989 do 2. 7. 1992 min. financí, od října 1991 zároveň místopředseda vlády ČSFR, 1991 až 2002 předseda Občanské demokratické strany (ODS). 1992–98 předseda vlády ČR. 1998 až 2002 předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Od 7. 3. 2003 prezident ČR. Spoluautor modelu transformace č. ekonomiky, zastánce přechodu k tržnímu hospodářství. Díla: *Cesta k tržní ekonomice zítřka* (1990), *Ekonomická věda a ekonomická reforma* (1991), *Proč jsem konzervativcem* (1992), *Česká cesta* (1994), *Proč nejsem sociálním demokratem* (1998), mnohostranná publikační činnost v odborném i denním tisku, 1993–97 pravidelné komentáře v *Lidových novinách*.

klaustrofobie [lat. *claustrum* – závora, zámek, ohrazení, řec. *fobos* – strach, hrůza], *med., psychol.* chorobný strach vyvolaný pobytem v uzavřených prostorech.

klavír z produkce české firmy Petrof

klauzule [z lat. *clausula* – doložka], **1.** *právo* výhrada, vedlejší zvláštní ustanovení, rozšíření nebo omezení smlouvy nebo zákona; **2.** *lit.* rytmické zakončení verše, poloverše nebo ustálená rytmická úprava konce věty v próze, zejména středověké, tj. přízvučné a nepřízvučné, popř. dlouhé a krátké slabiky se v několika posledních slovech střídají podle určitého pořadí.

klauzura [z lat. uzavření], **1.** uzavřené, volně nepřístupné prostory vnějším příchozím druhého pohlaví nebo laickým osobám obvykle v katolickém klášteře nebo řeholním domě; **2.** písemná, výtvarná nebo technická práce na stanovené téma konaná pod dohledem pedagogických pracovníků na některých vysokých školách (součást státní závěrečné zkoušky).

klávesnice, soustava kláves u různých strojů (k. psacího stroje, dálnopisná k., v polygrafii k. sázecího stroje); též u hudebních nástrojů (klaviatura, klávesové nástroje).

klávesové nástroje (anglicky *keyboards*, něm. *Tasteninstrumente*), hud. nástroje užívající k rozeznění oscilátoru klávesového mechanismu; nejznámější k. n.: klavír, cembalo, varhany, moderní elektrofony – syntezátory.

klavír [z lat. *clavis* – klíč, klika, tlačítko], bicí klávesový chordofon, jehož struny se rozeznívají údery dřevěných kladívek ovládaných klávesovým mechanismem (podobné cembalo je nástroj drnkací, resp. trsací); první k. postavil 1709 B. Cristofori ve Florencii spojením konstrukčních prvků starších klávesových chordofonů – cembala a klavichordu a nazval ho „stromento col piano e forte"; potlačil cembalo většími možnostmi dynamické i barevné modulace zvuku. V něm. terminologii pův. všechny klávesové nástroje; k. v užším smyslu se označoval jako Hammer-Klavier (kladívkový k.); dnes též fortepiano, pianoforte, křídlo (podle tvaru rezonanční skříně); v české soudobé terminologii se jako k. označuje nástroj s vodorovnou rezonanční skříní ve tvaru křídla, menší nástroje se čtyřhrannou rezonanční skříní a svisle (či šikmo svisle) taženými strunami se označují jako pianino (piano). K. prošel řadou technických zdokonalení. Má po varhanách největší rozsah (cca 7 $^1/_2$–8 oktáv); součástí mechaniky je i soustava dusítek, která po uvolnění klávesy utlumí rozeznělou strunu; dusítka lze dočasně vypojit z činnosti. Od pol. 19. st. převažuje tvární výroba k. ve velkých firmách, mj. Bechstein (Berlín), Bösendorfer (Vídeň), Blüthner (Lipsko), Grotrian-Steinweg (Brunšvik), Steinway & Sons (NYC, Hamburk), Yamaha (Tokio); významná česká firma Petrof zal. v Hradci Králové 1864. Ve 20. st. postaven čtvrttónový k. (i čtvrttónové pianino) se třemi klaviaturami a dvojím ostruněním pro potřeby čtvrttónové hudby A. Háby a jeho žáků.

klavírní výtah, úprava komorní nebo orchestrální skladby, která byla napsána pro více hlasů nebo nástrojů, pro provedení na klavíru; týká se pouze orchestrální složky, neboť sólové a vokální party jsou zachyceny na zvláštních osnovách. K. v. je důležitou pomůckou při studiu pěveckých partů oper (korepetitor), má poskytnout co nejpřesnější obraz původní skladby.

klec, **1.** *tech.* označení pro prostor, který je odstíněn proti el. poruchám, např. Faradayova k. (M. Faraday); také označení pro ochranné mříže kolem dílů strojů a pouzder kuličkových ložisek.

Klecanda Jiří, č. politický činitel, * 1890, † 1918. Od 1909 studium byzantologie v Petrohradě, knihovník carské akademie věd. Po vypuknutí 1. sv. války jeden z prvních organizátorů čs. zahraničního odboje v Rusku; od 1917 první tajemník Odbočky Národní rady čs. v Rusku, spolupracovník T. G. Masaryka. Po bolševické revoluci vedl jednání se sov. vládou o evakuaci čs. vojsk.

Klee Paul, švýc. malíř a grafik, * 1879, † 1940; s V. Kandinským spoluzakladatel skupiny Der Blaue Reiter. Podněty od nového fr. malířství (Cézanne, Matisse), inspiroval jej i van Gogh a cesta do Tunisu (1914). 1920–31 činný na Bauhausu, 1931–33 prof. na akademii v Düsseldorfu, 1933 propuštěn, emigrace, 1937 prohlášen za „zvrhlého". K. vytvářel fantazijní svět s elementy skutečnosti (*Die Zwitschermaschine* – Stroj na cvrlikání), po 1933 převládají tmavé barvy a silná černá kontura v obrazech s tématy času (*Der Tod im Feuer* – Smrt v ohni).

Paul Klee: *Před branami Kairouanu* (1914). Bern, Kunstmuseum

Klein Christian Felix [klajn], něm. matematik, * 1849, † 1925; zabýval se neeukleidovskou geometrií, teorií algebraických rovnic, teorií eliptických funkcí, teorií automorfních funkcí, zakladatel aplikací teorie grup v geometrii (tzv. Erlangenský program), dokázal bezespornost Lobačevského geometrie (Lobačevský), věnoval se topologii (Kleinův prostor, Kleinova plocha).

Klein Lawrence Robert, amer. národohospodář, * 1920; za své zásluhy o vývoj ekonometrických modelů konjunktury a o jejich využití pro prognózy a průkazy účinnosti hosp. polit. opatření dostal 1980 Nobelovu cenu za ekonomii.

Klein Yves [klén], fr. malíř, * 1928, † 1962; spoluzakladatel směru Nouveau Réalisme. Od 1947 autor výlučně monochromní malby, ve svítivém ultramarinu, pro něj typické barvě (např. ve foyeru městského divadla v Gelsenkirchenu, 1958–59). K. experimentoval neúnavně s novými materiály a technikami; tak